

Mauri Nieminen

SUOMENSELKÄ KESTÄÄ
- Elämää Noposenahossa

SUOMENSELKÄ KESTÄÄ
- Elämää Noposenahossa

Sulavaa jäätikköä Huippuvuorilla toukokuussa 2010. Viime vuosina jään sulaminen on lisääntynyt.

Nälkään kuollut, jäätynyt huippuvuortenpeuran vasa, toukokuu 2010, Longyearbyen, Huippuvuoret.

Mauri Nieminen

SUOMENSELKÄ KESTÄÄ
- Elämää Noposenahossa

© 2020 Mauri Nieminen

Kustantaja: BoD – Books on Demand
Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand
ISBN: 978-952-803-661-6

SISÄLLYS

Lukijalle 7

Hyvät kyyjärveläiset! 12

Jääkauden aikaan 23

Mistä suomalaiset tulivat? 40

Kovaa elämää kivikaudella 55

Entinen kala- ja riista-aitta 66

Suomenselkäni kestää 96

Villipeurojen ja hirvien perässä 140

Kyitä Kyyjärvellä 179

Kyyjärveä – lyhyesti 197

Noposen- ja Hokkasenahon tilat ja talot 201

Täyttä elämää Rauhalassa 286

Äidin muistopuhe 290

Isän muistopuhe 294

Kirjallisuutta 299

*Mauri kuukauden ikäisenä Voitto-veljen sylissä
Korpelan mummolassa syksyllä 1947.*

Paljain jaloin

*Niin mä kerran
tieni aloin,
niin mä kuljen:
paljain jaloin.
Avohaavat
syvät näissä
ammottavat
kantapäissä:
rystysihiin
joka kiven,
jäänyt niist'
on verta hiven.*

*Mutta niin kuin
matkan aloin,
päätän myös sen:
paljain jaloin.
Silloinkin,
kun tuska syvin,
viiltää virkan:
Näin on hyvin.
Tapahtukoon
tahtos' sinun,
kohtaloni
eikä minun.*

Uuno Kailas, 1928

LUKIJALLENI

Perämeren alueella jääkauden aikana 18 000 -20 000 vuotta sitten mannerjäätikö oli paksuimmillaan yli kolme kilometriä. Jäämassojen alla maa painui voimakkaasti alaspäin jopa 900-1 000 metriä. Kun jääkausi päättyi noin 10 000 vuotta sitten, maankuori alkoi nousta ja palautua edeltäneeseen tilaansa. Noin puoli kilometriä maa kohosi jo jään alla, ja maa nousi melko nopeasti vielä jääkauden jälkeenkin. Koko ajan maan kohoaminen on kuitenkin hidastunut. Oulu-Kokkolan edustan meri-alueella kohoamisvauhti on vielä 80-90 senttiä sadassa vuodessa, kun maankuori oikee mannerjäätikön painamasta kuopasta. Maan pitäisi tosin kohota vielä yli sata metriä noin 10 000 vuoden aikana.

Maan kohoaminen ja rannan siirtyminen on vaikuttanut vesien ja jokien virtaamiseen, asutuksen muodostumiseen ja ihmisten elämään. Suomenselältä, Suomen kuuluisimmalta vedenjakajalta saavat alkunsa mm. Lapuanjoki, Lestijoki, Perhonjoki, suuri Kalajoki ja vuolas Pyhäjoki. Suomenselkä onkin Sisä-Suomessa oleva matala selänne, vedenjakaja-alue, joka erottaa lounais- ja koillis-suuntaisesti Perämereen laskevien Pohjanmaan jokien valuma-alueet Järvi-Suomen alueista. Se erottaa Kymijoen vesistön Saarijärven reitin Pohjanmaan rannikkovesistä.

Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan maakuntien rajat Pirkanmaata ja Keski-Suomea vastaan kulkevat Suomenselällä. Suomensel-

kä näkyy maastossa ja myös kartalla melko karuna raja-alueena. Se on jo vanhastaan vedenjakajaa laajempi alue, tosin sitä ei ole maantieteellisesti tarkasti rajattu Kyyjärvellä eikä Perhossakaan, Suomenselän läntisellä laidalla. Suomenselkä ulottuu etelässä Jalasjärven ja Parkanon seuduilta pohjoiseen aina Oulujärven rantamaisemiin ja Maanselänkin länsireunaan asti. Maanselkä, jota nimitystä käytetään yleensä vedenjakajista, onkin Suomenselän itäinen, korkeahko jatke ulottuen Kuhmoon ja Nurmekseen saakka. Pohjois-Suomessa se jakaa myös vesistöt Jäämeren lahteen, Vienanmereen ja Perämereen laskeviksi alueiksi.

Suomenselän maasto on melko tasaista, ja alueella on paljon lakka- ja karpalosoita, myös turvevoimateollisuutta. Maaperä on karuksi huuhtoutunutta moreenia, ja savi-koita on vähän. Savitiilien tekoon tarvittavaa hyvää savea on löytynyt kuitenkin Kyyjärveltä, jopa kotini Rauhalan pihalta. Maatalousvaltainen Suomenselkä on nykyään muuta seutua keskimäärin harvemmin asutua. Mäkimaata on kaikkialla Kyyjärven pitäjän reunaosissa 170-230 metrin korkeudessa. Kyyjärven pinta on jo noin 150 metrin korkeudessa, ja korkeimmat mäet ovat 30-75 metriä korkeita. Saunakylällä on pitäjän ainoa vuori, Kirvesvuori. Se on noin 220 metriä korkea ja 40 metriä järvenpinnan yläpuolella. Suomenselän karuus näkyy jo kasvilisuudessa. Alueella on vähän lehtoja ja samalla puuttuvat monet eteläiset lajit. Lehmusta ei juuri kasva, ja metsämaat ovat

karuja, lähinnä puolukkatyyppin männiköitä. Alueella suot vaihtuvat pohjoisen yleisistä aapasoista keidassoiksi.

Suomenselkää pitkin kulkeva keskiboreaalinen metsäkasvillisuusvyöhyke ulottuu etelässä aina Satakunnan pohjoisosiin saakka. Suomenselkä tarjoaakin monille eläinlajeille suositun vaellusreitit idän Maanselältä eteläiseen Suomeen. Talvet ovat kuitenkin runsaslumisia ja kasvien menestymismahdollisuudet ympäristöalueita heikommat. Pakkaslukemat ovat usein Suomenselällä ja Inarissa lähes samat. Suomenselkää onkin usein nimitetty myös ”Lapin sormeksi”. Tammikuun lopulla 1953 mitattiin Karstulan Vahangalla epävirallinen Suomen pakkasennätys -53 celsiusastetta, ja 28.1.1999 Suomen virallinen pakkasennätys -51,5 celsiusastetta Kittilän Pokassa.

Kuuluista ja suosittu Salamajärven kansallispuisto, ensimmäinen metsäpeurojen palautusistutuspaikka, sijaitseekin Suomenselällä Perhon, Kinnulan ja Kivijärven pitäjissä. Kansallispuisto (2 297 ha) on suurten aukeiden Pohjanmaan aapasoiden ja kuivien kangasmetsien luonnehtimaa erämaa-aluetta. Salamaperän luonnonpuisto on 1 271 hehtaaria. Kyyjärven Natura- ja luonnonsuojelualueita ovat: Peuralamminneva (487 ha), Pohjoisneva (695 ha) ja Saarisuo-Valleussuo-Löytösuo-Hirvilampi (1 515 ha). Haapinevan-Pohjoisnevan-Valkeisnevan luonnonsojelualue on 698 ha. Lintusaari on seudullinen veneulkoilualue. Kangasalta alkava kantatie 58 kulkee Keuruun, Karstulan ja

Haapajärven kautta pohjoiseen, ja se on kantateista pisin, 385 kilometriä. Sitä kutsutaankin nykyään Suomenselkätieksi.

”Korkeilla metsäperillä täällä asutaan – suurimmat mäet kohoavat yli 200:n metrin – mutta sittenkin täällä on paljon suuria, vetisiä soita”, kirjoitti Samuli Paulaharju syntymäseudustani kirjassaan *Suomenselän vieriltä* vuonna 1930. *”Jokainen tie ajaa halki nevojen, ja jokainen kangas sekä metsäharju päättyy rämeikköön. Nevojen vesistä ja rimmeistä sekä lukemattomista järvipotamista saavat alkunsa monilukuiset purot ja joet, jotka vetävät vesiä merta kohden sekä etelään että länteen.”* Paulaharju kolusi koko Perhon ”nevaisen perukan, ja kokosi kirjoitukseensa tietoja myös Kyyjärveltä, Kivijärveltä, Kinnulasta ja Lestijärveltä.

Suomenselkä on nykyään jo yksi Suomen maisemamaakunnista. Minulle se on maisemana ja alueena kovin tuttu ja kotoinen. Tutuimpia pitäjiä alueella ovat tietysti Kyyjärvi ja Perho sekä Kivijärvi, Kinnula ja Karstula. Suomenselkä on Sisä-Suomessa sijaitsevaa karua vedenjakajaseutua. Aivan syntymäkotini Rauhalan läheltä, Kyyjärven Noposenahosta lähti pienen Säynälammen (ennen Säynät- tai Löynetlampi) pohjoispäästä – lammessa on tänäänkin isoja säyneitä – vähäinen tulvapuro kohti Möttöstä, kulkien välillä Perhon-, Vetelin- ja Halsuanjokena ja laskien lopulta Perämereen aivan Kokkolan yläpuolella. Läheltä lammen eteläpäästä lähtee myös vähän suurempi, silti pieni Kortejoki kulkien juuri Perhon ja Kyyjärven rajalla valtatie 13 alitse ja kotini ohi, läpi

Noposenahon kylän nykyään taas ”haukiahvenia”, kuhia antavaan Kyyjärveen, yhtyen lopulta Saarijärven reittiin ja Suomenlahteen laskevaan Kymijoen vesistöön.

Noin 15 000 vuotta sitten Euroopassakin 100 000 vuotta kestänyt kylmyys oli päättymässä. Kasvit, puut ja suojaavat metsät levittäytyivät etelästä kohti pohjoista. Monet linnut, maa- ja vesieläimet sekä kalat löysivät pian alueensa ja paikkansa Suomen luonnossa. Keskisen kivikauden metsästäjäryhmät saapuivat jo mannerjään reunaa seuraten Jäämeren rannikolle ja Lappiinkin asti yli 10 000 vuotta sitten, vaikka varsinainen asutuskauti Suomessa oli paljon myöhemmin 7 000-6 000 eaa. Nykyistä Pohjanlahtea edeltäneen vesistön korkeustasokin oli vielä vuonna 7 600 eaa. yli 180 metriä nykyisestä merenpinnasta. Suurin osa Kyyjärveä olikin vielä veden alla.

Varhaisen erätalouden aikana ihmisten oli elettävä sillä mitä luonto tarjosi. Tärkeimpiä saaliseläimiä olivat jo villipeurat, hirvet, pieneläimet ja linnut sekä hylkeet ja kalat. Oltiin metsästäjä-keräilijöitä. Metsäpeurojen suosima Suomenselkä yhä kohosi, ja Saimaa sekä Päijänne laskivat vielä vetensä pohjoiseen. Tanskan salmet puhkesivat, ja vähäsuolaista vettä virtasi Itämereen. Alkoi muodostua nykyinen maisema ja luonto. Villipeurat ja hirvet olivat edelleen tärkeimpiä saaliseläimiä, sitä osoittavat myös monet kalliopiirokset ja -maalaukset.

Kun jääkausi oli vielä laajimmillaan pohjoiseurooppalaiset olivat jo jakautuneet kah-

teen ”porukkaan” ja asettuneet asumaan lämpimiin ”taskuihin” eli refugioihin Etelä-Euroopassa, nykyisten Ranskan ja Espanjan rajamailla, myös Ukrainan alueella. Suomeen ensimmäiset ihmiset saapuivat ”nenä kiinni jäässä” jo noin 10 000 vuotta sitten, ja meidän vanhin *Suomusjärven kulttuuri* levisi kaikkialle Suomeen.

Kivikaudella myös Suomenselällä lähes kaikki käyttöesineet ja työkalut, kuten veitset, taltat, kirveet ja nuijat tehtiin ajan mukaan kivistä. Useita kivikautisia asuinpaikkoja on löydetty Kyyjärven Noposenahosta, ja läheltä kotiani. On asuttu yli 6 000 vuotta sitten jo Haarapurunkankaalla ja -pellolla, Jussinsuonmäellä, Palo- ja Koriakankaalla sekä Koivumäellä.

Erämiehiä tuli Suomenselän alueelle Hämeestä ja Jämsästä. Varmoja tietoja Kokkolan ylimaahan ja Suomenselän asutuksesta on jo 1540-luvulta. Kyyjärven ensimmäinen varsinainen asukas oli tiettävästi Paavo Pölkki, joka tuli Kyyvedeltä tai Mikkelistä vuonna 1559 ja asettui perheineen Kyyjärven itäranalle Pölkinniemeen. Vähän myöhemmin 1571 tulivat länsirannalle Noposet. Kyyjärvestä ja Pölckystä on kartta jo 1600-luvulta. Perhon ensimmäiset asukkaat mainitaan vuonna 1566, jolloin Perhonlammen rannalla Möttöössä asuivat jo Möttöset ja Laamaiset. Perho mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1559, mutta vain Jängänjärven kylänä. Suomenselän asutuksen kehittyminen oli hidasta, sillä kahdensadan vuoden aikana Kyyjärvellekin nousi vain viisi taloa. Vuonna

1865 Kyyjärvellä oli 59 taloa ja noin 890 asukasta. Kyyjärven väestö väheni 1960-luvun alun jo runsaasta 3 000 asukkaasta 1970-luvun lopulla alle 2 000 asukkaaseen. Nykyään asukkaita vain noin 1 300.

Noposenahon talo ja samalla myös kotikyläni mainitaan jo vuonna 1845, Mäntyniemi 1858. Muita kyliä ovat Hokkala, Järvenpää, Koskimäki-Huhtala, Kumpula, Mäntyperä, Nurmijoki, Oikari, Peuralinna, Pölkki, Saunakylä, Vehkaperä ja Väärämäki.

Samuli Paulaharju kertoi kirjassaan *Suomenselän vieriltä* (1930) eniten elämästä ja asioista Perhossa. Sieltä olikin olemassa jo enemmän tietoa ja kirjoituksia. Ennen lähellä Perhon rajaa asuville Noposen- ja Hokkasenahon asukkaille Möttönen ja jopa Perho olivat Kyyjärveä tutumpia seutuja. Monet asukkaatkin olivat siirtyneet Perhosta Kyyjärven puolelle, ja päinvastoin. Asioitiin jo enemmän Perhon kuin Kyyjärven puolella.

Riistaeläimistä käsittelen tarkemmin villipeuraa, metsäpeuraa ja niiden pyyntiä sekä Kyyjärven vaakunaeläintä kyykäärmettä eli kyytä. Lopuksi kerron tarkemmin Noposen- ja Hokkasenahon kylistä, taloista, asukkaista osin Mäntyperälle asti. Näissä kylissä on ollut kaikkiaan yli 30 taloa, tilaa tai asuinpaikkaa. Muutama talo on rakennettu 1800-luvulla, useimmat 1900-luvun alkupuolella ja 1940–50-luvuilla. Uusiakin tiloja on nyt perustettu, ja taloja korjailtu. On hyvä tietää mistä kylille tultiin, ja millaista elämä oli Suomenselällä, Noposen- ja Hokkasenahon pienissä kylissä ja taloissa ennen. Tarkem-

min kerron syntymäkotini Rauhalan rakentamisesta vuonna 1947 ja elämästä sen jälkeen yli 70 vuoden aikana. Toivotan hyviä lukuhetkiä kirjani parissa.

Noposenahon Rauhalassa 22.9.2020

Mauri Nieminen

Karhu. Mauri Nieminen, tussi, 1999. Pipsa-karhu esiintyi Matti Kassilan elokuvassa *Punainen viiva* vuonna 1959. Se kierteli sitten sirkus Finlandian mukana, katkoi kesällä 1961 Kyyjärvellä ketjut ja ryntäsi yleisön läpi ja ohitseni entisen hoitajansa ja setäni autokuskin Kalevi Soulion luokse.

Noposenahossa pienellä suolammella, Pääjäänteellä, Kyösti-koiran kanssa. Suota on kuivattu Taisto-isän kaivamalla Tapionojilla. Lähellä on Piilisuon turvetyömaa Noposenahossa.

HYVÄT KYJJÄRVELÄISET!

Porotutkija, dosentti Mauri Nieminen puhui entisenä kyyjärveläisenä ja erämaaluonnon asiantuntijana Kyyjärvi-päivien pääjuhlassa.

17.7.1983 Viiden Kunnan Sanomat

Ei mikään voi valtavammin vaikuttaa jo matkamiehen mieleen kuin noiden ääretömien sydänmaan metsien syvyys. Vaeltaja kulkee siellä kuin meren pohjalla, muuttumattomassa yksitoikkoisessa hiljaisuudessa. Kuulet vain korkealla pääsi päällä tuulen humisevan kuusien tai pilvenkorkuisten honkien latvoilla. Siellä täällä tapaavat kuin käytävänä manan majoille metsälammen, jonka jyrkkärantaiseen, puiden reunustamaan uomaan ei milloinkaan ole eksynyt tuulenhenkäys ja jonka pintaa ei ole milloinkaan väreilyttänyt muu kuin kutevan ahvenparven polskinta tai yksinään kalastavan kuikan viri. Taivas kaareutuu syvälle jalkojesi alla tyynempänä kuin miltä se tuolla ylhäällä näyttää, ja luulet olevasi iankaikkisuuden portilla, henkien keskellä, joidenka haamuja silmäsi etsii ja joidenka kuisketta korvasi odottaa joka hetki kuulevansa..”

Näin runollisesti kuvasi Suomenselän erämaiden kauneutta Johan Ludvig Runeberg Saarijärvelle saavuttuaan ja vaellettuaan läpi Perhon ja tietysti myös Kyyjärven salojen. Koskematon erämaa on ollut suomalaisille kautta aikojen kova vastustaja, mutta samalla myös voimakas henkinen innoittaja. Lapin tapaan vanhan ajan Maanselän, nykyi-

sen Suomenselän, jylhä ja paikoin karu luonto on saanut monet runoilijamme ja kirjailijamme teroittamaan kynänsä. Useissa kirjoituksissa on ylistetty alueen erämaata, sen kauneutta, luonnonrauhaa ja luonnon ihmiselle tarjoamia elämyksiä. Myös taiteilijat ovat tarttuneet innolla siveltimiinsä Suomenselällä ja sen vierillä ikuistaakseen kankaalle kelovanhuksien kierteisiä, hopeanhohtoisia runkoja ja koukeroisia oksistoja.

”Syvä eläytyminen luontoon”, kirjoitti Keuruulla ja Konginkankaalla kesiään viettänyt Akseli Gallen-Kallela 1920-luvulla, ”on ollut erikoista meille suomalaisille, niin kuin kansanrunoutemme todistaa. Meillä taitaa olla erikoista taipumusta kappaleiden näkemiseen henkilöinä.. Tuntee ikään kuin joutuneensa mieskohtaiseen suhteeseen puun kanssa yritettyään syleilemällä mitata sen paksuutta. Vastenmieliseltä tuntuu iskeä kirvestään sen kylkeen. Vanhat runot todistavat, että Suomen kansa ennen eli tämäntapaisissa herkissä suhteissa metsän puihin..”

Suomenselän luonto ja sen sitkeä, uuttera kansa ovat vaikuttaneet ehkä voimakkaimmin juuri kansallisrunoilijaamme Runebergiin. Syntyiväthän nuoren runoilijan kynästä haltioituneet kuvaukset Suomenselän luonnosta myös Sakari Topeliuksen toimittamaan *Maamme*-kirjaan, runo Saarijärven Päävosta ja ennen kaikkea säkeet meidän *Maamme*-lauluun. Ylioppilaiden *Floran* eli *Kukanpäivän* juhlassa vuonna 1848 ensi kertaa kahtaneen kansallislaulumme kolmas säkeistö kuvaa Saarijärven, entisen emäpitäjämme kaunista luontoa.

Saarijärven Paavo on kuokkinut Keski-Suomen koko maamme kulttuurikartalle. Tämä on tosiasia. *"Kulttuuri alkaa, kun ihminen kaataa ensimmäisen puun, ja loppuu kun hän kaataa viimeisen puun."* Runebergin luoma kuva keskisuomalaisesta maamiehestä ja korvenraivaajasta sekä tämän sitkeydestä on kestänyt hyvin juhlapuheiden kulutustakin maassamme. Korvenraivaajat ovat Paavon lailla taistelleet tosin muuallakin kovaa saloluontoa ja kylmyyttä huokuvia soita vastaan. Suomenselällä ainakin Kyyjärvellä, Kivijärvellä ja Kinnulassa olosuhteet ovat usein olleet myös Saarijärveä huomattavasti ankarimmat. Maanmittari E. Florinin jo vuonna 1758 antaman selvityksen mukaan naapuripitäjämme Perhon nevaniityt olivat myös enimmäkseen niin huonoja, että niitä ei voitu niittää joka vuosi, vaan joka toisena, jopa vain joka neljäntenä. Perhon niityt olivat kaikki kolmatta, huonointa luokkaa. Huonon rehunsaannin vuoksi perholaiset saattoivat pitää vain niukasti karjaa, ja heiniä jouduttiin ajamaan kaukaa Maanselän takaa. Sama tilanne lienee ollut myös Kyyjärvellä.

Suomenselällä paljon soita

Suomi on tunnetusti metsien ja tuhansien järvien maa, mutta Suomi on myös suomaa. Suo on oleellinen osa Suomen, ja ennen kaikkea Suomenselän seudun luontoa. Meillä on pinta-alan nähden enemmän soita kuin missään muussa valtiossa. Suomen soiden kokonaismäärä on ylittänyt aikoinaan jo 10

miljoonaa hehtaaria, mikä vastaakin reilua kolmannesta maamme pinta-alasta.

Kautta aikojen soistamme on puhuttu ja kirjoitettu paljon pelonsekaiseen tai jopa vihamieliseen sävyyn. Suot ja rämeet ovat olleet vihatun hallan tyyssijoja, ja hivuttautuksessaan kovemmille maille ne ovat tukahduttaneet ja hävittäneet reunametsiä. Vielä nykyään puheessamme soistuminen ja rämettyminen merkitsevät taaksepäin menoa, rappeutumista. Soilla liikkumista on pidetty perinteisesti myös kovin vaarallisena. Varsinkin entisinä aikoina luonnontilaiseen suohon on liittynyt runsaasti salaperäistä taikauskoa ja mystiikkaa, jota luonnosta etääntynyt nykyihminen turvesoineen ei enää täysin tajua. Vanhat kansanrunot kertovat usein myös suohon upottamisesta. Niinpä *Kalevalassa* Marjatan lehtolapsenkin *"käski suku suolle viedä"* saatesanoilla *"poika suolle vietäköhön, puulla päähän lyötäköhön"*. Useimmat meistä muistanevat myös, kuinka vakavana Väinämöinen laulaa luikahutti nuoren Joukahaisen kurkkua myöten suohon. Ei mikään kadehdittava olotila.

Karaistuneet luonnontutkijatkaan eivät ole aina päässeet sinuiksi suoluontomme kanssa. Kun nuori ruotsalainen kasvitieteilijä Carl von Linné joutui vuonna 1732 kuuluisalla Lapin-matkallaan rämpimään polviaan myöten kylmissä upottavissa rimmeissä, kirjoitti hän jo kauhistuneena kokemuksistaan: *"Koskaan ei pappi voi niin kuvailla helvettiä, että tämä ei olisi pahempi. Koskaan eivät runoilijat ole osanneet kuvat styxiä, paholaista, niin ru-*

Lapinkoirat Mosku ja Kyösti pitkospuilla Koirasalmessa, Salamajärven kansallispuistossa.

maksi, että tämä ei olisi rumempi. Olen kulkenut läpi manalan...”

Me kyyjärveläiset tunnemme suon. Sijaitsevathan Keski-Suomenkin suovaltaisimmat alueet läänin luoteisosassa, Suomenselän karulla vedenjakaja-alueella. Vedenjakajankin suot ja rämeet, joita on yli puolet pinta-alasta, antavat kaikkialla oman erikoisen, hie-man alakuloisen leimansa maisemalle. Tämä alakuloisuus näkyy paikoin jo yksittäisten soiden nimissäkin ja järjestyksessä Kyyjärveltä Alajärvelle, kuten *Halla*, *Nälkä* ja *Kuolema*. Myös metsät ovat usein karuja ja paikoin vielä veden vaivaamia, vaikka Keski-Suomen soista on ojitettu jo yli 80 prosenttia. On ojitettu muutama lakkasuokin!

Suon perinteisiä käyttömuotoja ovat olleet ennen metsästys, marjastus, luonnonheinän niitto talvirehuksi sekä pienimittainen turpeen nosto karjan kuivikkeeksi ja maanparannukseksi. Suomaiden käytön suunnittelussa on hallinnut ojitus ja kuivatus. Vuosisatoja kestäneen kovan työn tuloksena on koko maassa kuokittu viljelykseen jopa yli 700 000 hehtaaria suota. Yli puolet eli viisi miljoonaa hehtaaria soistamme on jo ojitettu myös metsän kasvua varten. Nykyvauhdilla, lähes 150 000 hehtaaria vuodessa, maan eteläpuolen suot loppuvat jo kymmenessä vuodessa. Näin kertovat tilastot.

Lähipuosina pyritään Suomessa jo varaaamaan runsaat 100 000 suohehtaaria myös polttoturpeen tuottoon. *”Suo siellä, vetelä täällä”*, neuvo vanha sananlasku viisaasti vaikapa energia-asioissa. Suomenselän kunnat

tarvitsevat kuitenkin kipeästi uusia tulolähteitä. Kyyjärven Vehkaperäkin on ollut mukana tässä uudessa kehityksessä. Suo on antanut työtä. Tuhansia vuosia vanhat ja kylmyyttä levittäneet suot muuttuvat koneilla ja nykYTEKNIKALLA hetkessä lämmöksi ja palavat savuna ilmaan. Vai palavatko? Kun kalorit ovat jo muuttuneet jouleiksi, ovat eräät ”vääräleukaisemmista” esittäneet polttoturpeen energiayksiköksi sanaa ”tupsahdus”. Kosteaa turve ei ole tahtonut aina syttyä.

”Tikulla silmään, joka vanhoja muistelee”, silti tutkitaan tänään innolla myös menneisyyttä, etsitään omia juuria. Vastoin melko yleistäkin käsitystä, voidaan ihmisen jälkiä seurata myös Suomenselällä tuhansien vuosien taakse. Niinpä esimerkiksi kotikylässäni, Noposenahossa, näyttää jokin ”karvapeittainen luontokappale” hoidelleen kotatultaan jo runsaat kuusi tuhatta vuotta sitten. Tätä todistaa Koivuniemen pellostalöydetty taidokkaasti isketty kivitaltta. Myös Kyyjärven Kotkanniemessä on jo tuolloin asuttu. Historian kirjoista saamme tosin lukea, että vielä niinkin myöhään kuin keskiajan lopulla nykyisen Keski-Suomen alueella oli vain yksi pitäjä, Jämsä. Muu alue oli vielä kolmen maakunnan, Hämeen, Satakunnan ja Savon erämaita, joissa rikkaiden rintamaiden talot ja kartanot harjoittivat vuosittain erätaloutta, eli metsästivät ja kalastivat tietyillä eräsiijoillaan, ”miehenmetsissään”. Saarioisten pitäjän pohjoisin, miehenosan suuruinen ja täysin asumaton erämaa sijaitsi muinoin täällä Kyyjärven itärannalla. Vuonna 1554

sen omisti Laukeelan kylän Niilo Pekanpoika, mutta vuonna 1559 ilmestyi rannalle asukkaaksi jo Paavo Pölkki. Todennäköisesti Nopolan seuduilla sijaitsi myös Lahisten kartanon erämaa.

Vielä uudenajan alussakin pysyvää asutusta oli vain Varsinais-Suomen, Satakunnan, Hämeen, Savon ja Karjalan rintamailla sekä pohjoisempana Pohjanmaan rannikolla. Koko sisämaa oli edelleen eräaluetta, josta käytettiin nimiä *Lappi*, *Lapinkorpi*, *Pohja* tai pelkästään mainintaa *erämaa*. Täällä "Pienois-Lapissa" oli vielä runsaasti äskettäin palauttamaamme metsäpeuraa, myös majavia, lintuja ja turkiseläimiä. Ja saalista tuli, siitä kertovat jo monet kuninkaankirjeet. Vielä vuonna 1629 kuningas lupasi verovapauden neljälle Rautalammin eränkävijälle. Vastapalveluksi hän kuitenkin vaati, että kyseiset eränkävijät tulivat kerran vuodessa Tukholmaan "levereemaan" niin paljon erilaituisia turkiksia kuin pystyivät hankkimaan. Pyytäjien oli tunnettava tuolloin tarkkaan riistan liikkumiset ja olinpaikat. Ainakin Laukaan seudulla tunsu hyvän metsämiehen puolestaan siitä, että tämä oli ollut jo synty-mästään saakka kovin "karvainen".

Tilanne muuttui nopeasti 1500-luvun lopulla, jolloin savolaisten voimakas uudisasutusaalto suuntautui myös Keski-Suomeen, aina Suomenselän vedenjakajalle saakka, jopa ylikin. Ja "niin ilma pilattiin itikoilla, mehtä paarmoilla paskattiin, Kivijärvi Kinnusilla, Saarijärvi Hännisillä, Haapaniemi Junikoilla, Alvekylä Puureisilla", kuten pihtiputaalainen kan-

sanmies tietoisesti leikkisästi kuvasi naapuri-pitäjiemme asutuksen syntyä vielä 1900-luvun alussa. Savolaiset kykenivät alistamaan peltoviljelykseen myös ikimetsät jo slaavilaisilta omaksumallaan suurkaskien raivaustekniikalla. He olivat oppineet tuntemaan myös Venäjällä käytetyn ruislajikkeen, jota kutsuttiin "korpi-" eli "juureisrukiiksi". Tämä ruis antoi hyvän sadon havumetsään kaadetussa kaskessa. Hämäläisetkin osasivat kasketa, vaikka käyttivät lähinnä lehtimetsiä.

Suomenselän vesireiteillä ja kankaillakin kohtasivat siten toisensa Häme ja Savo. Näiden maakuntien välinen vanha nautintaraja sijaitsikin Keski-Suomen itärajalla. Kyyjärveä ja Perhoa 1920-luvulla kolonnut kirjailija ja kansanperinteen tallentaja Samuli Paulaharju kuvaa kirjassaan *Suomenselän vieriltä* (1930) tätä historiallista maakuntarajaa tyylillä, johon meidän paikkakuntalaisten on helppo yhtyä: *"Kahtianne täältä virrat juoksevat, kahden vesijaon rajoilla on tämä metsäperä, kahden maakunnan rajoilla sekä kahden viljelyksen rajoilla. Pohjanmaan yhtäoikoinen tasamaa täällä ylenee ja vaihtuu Keski-Suomen monikuoppaiseksi kukkulamaaksi, vanha Kainuu ja vanha Häme kohtaavat täällä toisensa, kirkaspintainen Kainuun Valkeinen on vierekkäin Keski-Suomen Valkeisen kanssa, mutta kumpainenkin ajavat vetensä omalle kotoiselle suunnalleen. Idästä tullut savonsekainen väki tapaa täällä lännestä saapuneen pohjalaisen, länsipuolen puhe saa vierelleen itäisen kielenkäytön, idän ja lännen tavat ja olot sivuavat toisiaan ja savolainen virtaus sekoittuu pohjalaisiin perintöihin. Täällä pitkäpiimä ja kolkkupiimä pysyvät omilla*

Ilmasto on aina vaihdellut, muuttunut ja puhuttaa myös nykyään. Kirja kertoo 10 000 vuotta sitten päättyneen viimeisen jääkauden jälkeisistä suurista muutoksista ja elämän nopeastakin palautumisesta. Suomenselkä kohosi kilometrien paksun jääpeitteen alta. Vedet väheni, kasvit, metsät ja eläimet palasivat. Mammutit kuolivat ja Euroopassa paossa olleet esi-isämme tulivat jäänreunaa ja saaliseläimiä seuraten pohjoiseen. Suomenselkäkin vähitellen asutettiin. Metsästäjä-keräilijät kalastivat ja hyödynsivät suuria, alati vaeltavia villipeuralaumoja. Naiset ja lapset keräsivät kasveja, marjoja ja sieniä. Nuotiolla syötiin riekkoa, hyvää peuraa, hirveä ja majavaa. Elämä oli silti kivenkovaa, Alussa aseet ja välineet tehtiinkin kivistä, puusta ja luusta. Vesillä liikuttiin itse veistetyillä haapioilla ja veneillä, talvella hiihdettiin epäparisilla suksilla. Vähän maatakin viljeltiin, mutta taiteiltiin silti vielä hirvien kuvia kallioihin. Tuhansien vuosien ajan tarvittiin vielä turkisten ja nahkojen lämpöä ja suojaa. Elettiin oikeaa eräelämää Suomenselällä. Sitten Kyyjärven kylätkin asutettiin. Kirjan kuvat ja tekstit kertovat tarkasti Noposen- ja Hokkasenahon asutushistorian. Dosentti, emeritustutkimuspäällikkö Mauri Nieminen kertoo valaisevalla tavalla Suomenselän tarinat ja vie lukijat vanhoille virkateille, eräpoluille, metsiin, järville ja pelloille. Kauniit kuvat täydentävät asiantuntevaa tekstiä.

